

INSTITUCIONALNI OKVIRI ODRŽIVOG RAZVOJA

dr Veselin Drašković, redovni profesor
Univerzitet Crne Gore, Fakultet za pomorstvo Kotor
e-mail: veso-mimoHYPERLINK "mailto:veso-mimo@t-com.me"@HYPERLINK "mailto:veso-mimo@t-com.me"t-com.me
mr Milica Delibašić, doktorant
Internacionalni Univerzitet Travnik, Ekonomski fakultet
e-mail: 23.mildel@gmail.com

Sažetak: Dugogodišnje trajanje, dubina, amplituda, reprodukcija i zaoštavanje društveno-ekonomske krize, sa svim bolnim i pratećim manifestacijama i posljedicama, nije dovoljna opomena “reformatorima” i nosiocima (neoliberalne) ekonomske politike u državama okruženja da nešto nije u redu i da treba mijenjati taj navodni “razvojni” model. Upravo održivi razvoj (i struktura njegovih komponenti) najviše opominje i sugeriše da institucionalni pluralizam predstavlja njegov imperativni okvir i obavezni uslov.

U radu se razmatra funkcija, značaj i neophodnost primjene institucionalnog pluralizma u državama Jugoistočne Evrope kao uzornog modela za održiv privredni razvoj. Kritikuju se svi oblici institucionalnog monizma i ukazuje na njegove pogubne i dokazane posljedice. U skladu s tim, polazi se od hipoteze da se formula efikasnog i održivog razvoja treba tražiti u doslednoj primjeni realnog institucionalnog pluralizma. Pri tome se institucionalni pluralizam posmatra u tri osnovne ravni: ekonomskoj (kao paralelno funkcionisanje tržišnog, državnog i svojinskog regulisanja), društvenoj (kao efikasno funkcionisanje pravne države, političke demokratije, sociokulturnog kapitala i svih drugih društvenih podsistema) i ekološkoj (kao zakonom regulisana zaštita i briga za prirodno okruženje).

Ključne riječi: institucije, održivi razvoj, institucionalni pluralizam, Jugoistočna Evropa.

INSTITUTIONAL FRAMEWORK OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract: A long duration of socioeconomic crisis, its depth, amplitude, reproduction and intensification with all the painful and associated manifestations and consequences still makes an insufficient warning to the “reformers” and the holders of (neoliberal) economic policy in the neighboring states indicating that something is wrong and that this alleged “development” model should be modified. Sustainable development itself (and the structure of its components) gives the highest warnings suggesting that institutional pluralism presents its imperative framework and mandatory requirement.

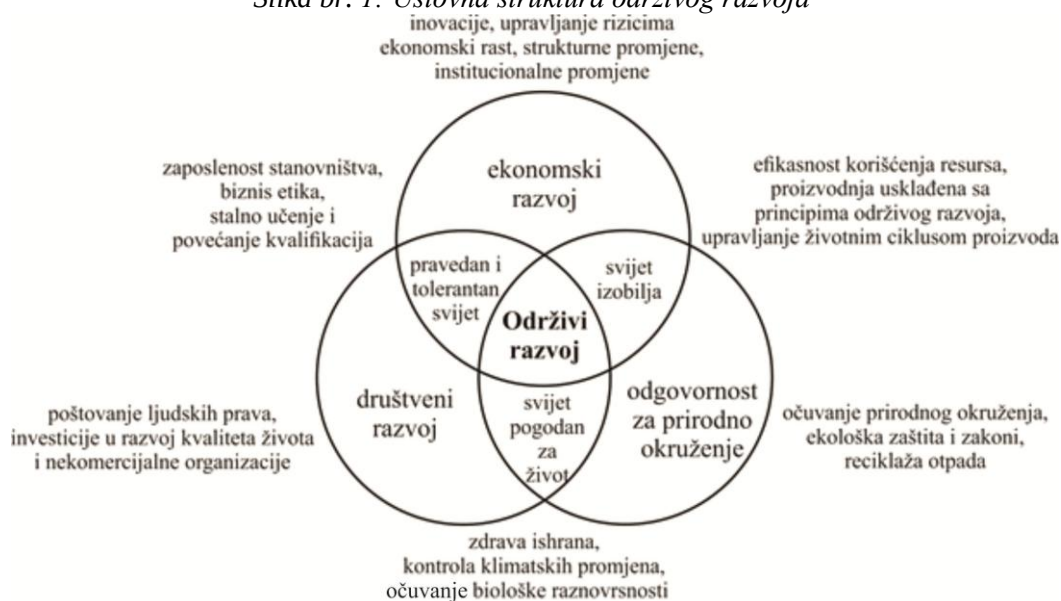
This paper discusses the function, importance and necessity of application of institutional pluralism in the countries of Southeastern Europe as an exemplary model for sustainable economic development. It criticizes all forms of institutional monism and points to their proven disastrous consequences. Accordingly, it starts from the hypothesis that the formula of effective and sustainable development should be sought in the consistent application of real institutional pluralism. In doing so, institutional pluralism is being observed in three basic levels: economic (as parallel functioning of market, state and ownership regulation), social (as an efficient functioning of the rule of law, political democracy, sociocultural capital and all other social subsystems) and environmental (as environmental protection regulated by the law).

Key words: Institutions, Sustainable Development, Institutional Pluralism, Southeastern Europe

1. UVOD

Održivi razvoj se obično definiše kao skladan (harmoničan, ravnomjeran, uravnotežen, izbalansiran) razvoj, tj. proces promjena u kojem su iskorišćavanje prirodnih resursa, smjer investicionih ulaganja, orijentacija naučno-tehnološkog razvoja, razvoj ličnosti i institucionalne promjene međusobno usklađene tako da jačaju sadašnje i budućeresurse (mogućnosti) za zadovoljenje ljudskih potreba. On se odnosi na razvoj društva, privrede i prirodnog okruženja (ekologije), što je predstavljeno na slici 1.

Slika br. 1: Uslovna struktura održivog razvoja

Izvor: prilagođena kreacija autora

Slika 1 implicira značaj institucionalnih promjena u dijelu ekonomskog razvoja, što je dokazano u teoriji i praksi. Međutim, jasno je da navedeni osnovni zadaci koji prate društveni i ekološki razvoj takođe pretpostavljaju kontinuiranu i snažnu institucionalnu podršku (zakonsku, korporativnu, informacionu, kulturnu i drugu). Procesi društvenih, ekonomskih i ekoloških promjena su povezani. Oni se zasnivaju na stalnom usklađivanju i unapređivanju odnosa i oblika privređivanja, svojinskih odnosa, mehanizama regulacije, političkog, normativnog, demokratskog i ekološkog režima. Uslov za to su bile i ostale realne, dosledne, korijenite i pluralistički usmjerene institucionalne promjene. Od njih se u dijelu ekonomskog razvoja očekuje da dovedu do ekonomske stabilizacije, ekonomskog rasta, strukturnih promjena, identifikovanja i smanjenja rizika, povećanja inovativnosti, biznis etike i znanja, efikasnog korišćenja i alokacije resursa, pune zaposlenosti, preduzetničke inicijative i zdrave tržišne konkurencije, kao i diversifikovane proizvodnje, koja će zadovoljiti narastajuće potrebe stanovništva.

U dijelu društvenog razvoja, od institucionalnih promjena se očekuje da stimulišu demokratiju, ekonomske slobode i poštovanje ljudskih prava, zaštitu pravnog poretka, ugovora i svojinskih prava, da obezbijede kvalitetan razvoj ličnosti i života ljudi, očuvanje i razvoj sociokulturnog kapitala i eliminisanje socijalne patologije i određenih (najčešće prikrivenih, modifikovanih i maskiranih) oblika totalitarne svijesti itd. U dijelu ekološkog razvoja institucionalni okvir treba da omogući zakonsko regulisano očuvanje prirodnog okruženja u svim kritičnim segmentima, raznovrsnu i odgovarajuću ekološku zaštitu i razvoj

svijesti o prednjem. Sve to skupa treba da obezbijedi pogodne institucionalne uslove za održivi razvoj.

2. UZORNI MODEL ODRŽIVOG RAZVOJA

Nosioci vlasti, koji donose društvene, ekonomske i ekološke politike relevantne za održivi razvoj morali bi znati sledeću izjavu Nobelovca D. Northa (1981, p. 32): „*Dominantan cilj kapitalističke države je izgradnja takve institucionalne strukture, prvenstveno strukture prava svojine, pomoću koje se dostiže maksimizacija dohoda (društveno blagostanje- prim. autora) i visok stepen sloboda*“ (preko minimizacije troškova za specifikaciju i zaštitu prava svojine – prim. autora). Navedena izjava se idealno uklapa u sve ono što se podrazumeva pod pojmom održivi razvoj. Ona direktno implicira zavisnost održivog razvoja od „*institucionalne strukture*“, koja per se nagovještava pluralizam institucija.

Poznato je da u društvu postoje tzv. „*sile efikasnosti*“ (tehnički progres, inovacije, otkriće novih tržišta, pojava novih proizvoda itd.), koje pozitivno djeluju na dinamiku društvenih, ekonomskih i svojinskih odnosa, i posledično na održivi razvoj. Takođe postoje i tzv. „*redistributivne sile*“, koje djeluju u suprotnom smjeru preko reprodukcije institucionalnih imitacija i improvizacija, koje generišu specifičan kočioni mehanizam (vidi šire u: V. Drašković, 2001). Navedeni kočioni mehanizam pogoduje je stvaranju svakojakih monopola, koji uzrokuju kvazi-institucionalno nasilje i blokiraju održivi razvoj.

Uzorno modeliranje održivog razvoja u svim varijantama mora a polazi od ključne uloge institucija kao društveno-ekonomskih tehnologija i njihovog odnosa prema politici i ekonomiji, slobodama i nasilju (kao oblicima i manifestacijama određenog poretka), reformama i krizama. Na taj način se suštinski modelira institucionalno ponašanje (koje predstavlja oblik savremene oraničene ekonomske racionalnosti) kao okvir održivog razvoja (slika 2).

Slika 2: Institucije kao okvir održivog razvoja

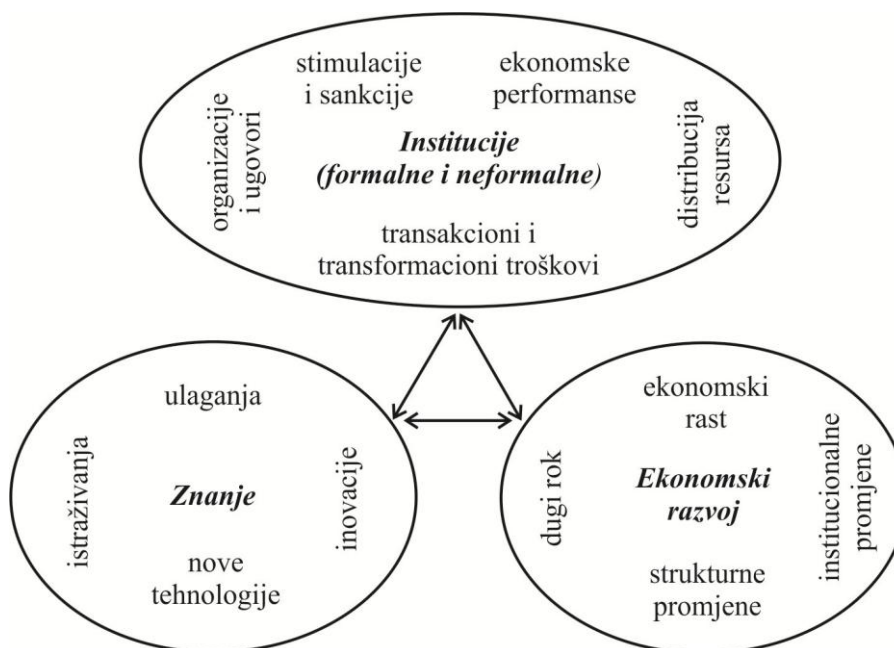

Izvor: Izvor: prilagođena kreacija autora

Navedeno rezonovanje se zasniva na shvatanju D. Acemoglu-a, S. Johnson i J. Robinsono ulogi institucija u društvu i privredi, prema kojem je za smanjenje, relativizaciju i kontrolu dominacije politike nad ekonomijom potrebna dominacija institucija nad politikom i ekonomijom, a samim tim i nad održivim razvojem. Odnosno, kao navode M. Delibašić i N. Grgurević (2014), *homo politicus* se pojavljuje kao srednji (afirmativni ili kočioni) član između *homo institutusa* i *homo economicusa*. Acemoglu i dr. (Ibid.) su dokazali da će prosperirati (u smislu održivog razvoja – prim. autora) samo društva s razvijenim s ekonomskim institucijama, koje olakšavaju akumulaciju faktora inovativnosti i efikasnu alokaciju resursa, i obratno.

Mnoga teorijska i empirijska istraživanja dokazala direktnu povezanost institucionalne razvijenosti i ekonomskog razvoja (D. North i dr.), kao i nivoa znanja i ekonomskog razvoja. Zbog toga se može logički pretpostaviti i zaključiti da se navedene uzročne relacije mogu spojiti u relaciju *znanje-institucije-ekonomski razvoj*, sa obaveznom kategorijom ulaganja u znanje (slika 3).

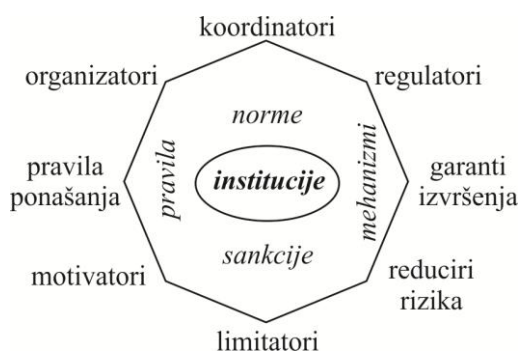
Slika 3: Uslovno modeliranje održivog razvoja

Izvor: M. Delibašić i N. Grgurević 2014.

Pošto sociokulturni kapital kao složeni sistem društvenih vrijednosti i odgovarajućih konstrukcija predstavlja nadređeni (meta) okvir i okruženje institucija kao pravila ponašanja, odnosno koordinatora, regulatora i limitatora ponašanja (slika 4), proizilazi da u praksi postoji relacija *sociokulturni kapital* - *institucije* – *održivi razvoj* sa nesumnjivim međurelacijskim djelovanjem povratnih veza.

Slika br. 4: Uloga institucija u održivom razvoju

Izvor: V. Drašković i M. Drašković 2013, s. 41.

3. INSTITUCIONALIZACIJA PARETO OPTIMUMA KAO SUPROTNOST CSR

Globalizacija kao determinanta razvoja institucionalno pluralističkih tržišnih privreda uslovljava biznis da uvažava određene faktore, koji prevazilaze granice klasične ekonomske

teorije. Efikasni menadžment korporacija podrazumijeva izgradnju uzajamnih racionalnih odnosa i konstruktivnih komunikacija sa svim učesnicima biznis procesa. On podrazumijeva uvažavanje pozitivnih i negativnih uticaja djelatnosti korporacija na društvo i prirodno okruženje. U takvim uslovima, korporacijska društvena odgovornost (*corporate social responsibility* -CSR) je postala ne samo značajan istraživački fenomen, nego i institucija, koja služi kao pokazatelj civilizacijskog i održivog razvoja. Drašković i Lojpur (2013, pp. 39-42) su utvrdili da se, bez obzira na svoj značaj CSR još uvijek nalazi na relaciji između retoričke iluzije, realne (dobrovoljne) mogućnosti i nametnute (institucionalne) obaveze, zbog čega je potrebno institucionalno definisati postizanje ravnoteže između ekonomskih, ekoloških i društvenih imperativa (interesa).

Evropska Unija je u brojnim svojim dokumentima kao ključne principe za građenje perspektivnog društva i održivog razvoja, pored zakon pravde i slobodne ekonomije, prepoznala dobro korporativno upravljanje kao sinonim *legalnosti*, *sigurnosti* i *transparentnosti*. To su neophodni uslovi za slobodan protok kapitala, dobara, ljudi i informacija. Ali, ta legislativa je u svemu tome samo početna tačka, jer je neophodna i korporativna kultura. S aspekta održivog razvoja, bitan je odgovor pitanje: kakve su šanse da CSR u praksi zaživi kao preovlađujući oblik poslovne strategije, s obzirom na dominaciju i „*patološka moć*“ korporacija („*monstruoznih institucija bez moralne savjesti*“ – N. Chomsky)? Moć korporacija (i njihovih vlasnika) je izrasla iz eksploatacije društvenih resursa, tj. iz narušavanja Pareto optimuma, jer je privatni interes forsiran na štetu javnog interesa. Posmatrajući kroz tu prizmu i prevodeći navedeno pitanje na jezik ekonomije, ono se može formulisati ovako: je li moguće uspostavljanje nekonfliktnog odnosa na relaciji korporacije-profit-održivi razvoj?

Narušavanje Pareto optimuma je moguće samo u uslovima fijaska društvenih, ekonomskih i ekoloških institucija. Zbog toga je uspostavljanje u poštovanje institucionalnih okvira primarni uslov za CSR, koji podrazumijeva da su za profit koji ostvaruju korporacije odgovorne ne samo akcionarima, nego i pojedincima, grupama i društvu (tj. svim stejkholderima) na koje se taj profit na bilo koji način odražava. Biti društveno odgovoran znači ići dalje od ispunjavanja zakonskih obaveza i ulagati još više u ljudski kapital, prirodno okruženje i odnose sa stejkholderima (Green Paper 2001). To znači da prihvatljiv pristup CSR podrazumijeva *institucionalnu integraciju* tri osnovna koncepta: profitnog, stakeholderskog društveno održivog. Smatramo da je to jedini način da se onemogućiti sticanje individualnog profita bez društvenene odgovornosti, koje na indirektan način omogućuje neoliberalna ekonomska politika.

Institucionalizacija Pareto optimuma s aspekta održivog razvoja i društvene odgovornosti podrazumijeva afirmaciju sljedećih sedam principa: odgovornosti, transparentnosti, etičkog ponašanja, poštovanja interesa stejkholdera, poštovanja vladavine prava, postovanja međunarodnih normi ponašanja i poštovanja ljudskih prava. Navedeni principi nijesu zamjena za pravne obaveze koje proističu iz uobičajene „vladavine prava“ jedne države. Oni imaju ulogu „pomagača“, da bi odgovornost, pored zakonske imala i moralnu komponentu. Navedenim rezonovanjem se ulazi u institucionalnu zonu, koja generiše ponašanje svih učesnika ekonomskih aktivnosti i njihovih odnosa, koje se realizuje u okvirima ograničenja, koja su uslovljena institucionalnom strukturom društva. Institucionalizacija Pareto optimuma sužava polje individualnih i korporacionih izbora. Samo institucionalizovana sredina može smanjiti negativne posljedice oportunističkog ponašanja korporacija, zato što je njen osnovni elemenat – norma, shvaćena kao pravilo ponašanja i/ili obligacija, iz koje proizilaze stroge kazne za nepridržavanje. Norma počiva na principu obaveznosti i kao takva predstavlja potpunu suprotnost principu dobrovoljnosti, koji karakteriše CSR.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Predstavници neoinstitucionalne ekonomske teorije (D. North i dr.) su dokazali da bez naprednog, pluralističkog, politički poželjnog i zakonski zaštićenog institucionalnog ambijenta nije moguće ostvariti ekonomski rast u dužem roku i održivi razvoj. To značida je održivi razvoj posledica kvalitetnog institucionalnog ambijenta. Naravno, održivi razvoj zavisi od inovacija, investicija, informacionih tehnologijai intelektualnog kapitala, ali svi ti elementi u krajnjem, opet, zavise od razvijenosti institucionalnog okvira.

Dosledno sprovođenje realnih institucionalnih promjena predstavlja opšti okvir, zajednički imenilac i preduslov efikasnog sprovođenja svih ostalih promjena (društvenih, ekonomskih i ekoloških) koje stimulišu održiv razvoj. Struktura tih promjena implicira postojanje institucionalnog pluralizma, masovne (a ne povlašćene individualne) interesne determinisanosti, institucionalne kontrole i institucionalne konkurencije. To suosnovni promoteri održivog razvoja.

Da bi bile uspješne, institucionalne promjene se moraju odvijati sinhronizovano, paralelno (istovremeno) i komplementarno. Forsirano i izolovano razvijanje bilo koje institucije na račun ostalih vodi održivi razvoj u ćorsokak, jer deformiše i redukuje opštu institucionalnu strukturu, koja predstavlja njegov opšti okvir i propulzivni pokretač.

Izgled, kvalitet i nivo institucionalnih matrica (društvenih, ekonomskih i ekoloških) u svim državama determinišu partije na vlasti. Zbog toga se moraju obezbijediti uslovi da država ne smije biti instrument u službi pojedinih (pred)određenih korisnika (privilegovanih, povlašćenih) interesnih grupa, odnosno da država ne smije poprimiti pokroviteljsko-redistributivnu ulogu (skrivenu pod plaštom bilo kakve „razvojne“ strategije).

Održivi razvoj pretpostavlja koncentrisanu gravitaciju masovnih interesa narodai sprovođenje realnih institucionalnih promjena.

Svi anti-razvojni” modeli su u principu ignorisali institucije. Zbog toga su se u praksi pokazali neodrživim.

LITERATURA

- [1] Acemoglu, D., Johnson, S. and Robinson, J. (2004), „Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth“, *NBER Working Paper*, No. 10481, Cambridge, MA, <http://www.nber.org/papers/w10481>, 385-472.
- [2] Delibašić, M. i Grgurević, N. (2014), „Institucionalno ponašanje kao osnova racionalne ekonomske politike“, *Ekonomija/Economics*,
- [3] Drašković, V.(2001), „Kočioni mehanizam YU tranzicije“, *Ekonomist*, 34(2), 67-73.
- [4] Drašković, V. i Drašković, M. (2013), *Institucije, poredak i tranzicija*, ELIT i Rifin, Podgorica i Zagreb.
- [5] Drašković, V. and Lojpur, A. (2013), "The Importance of the Institutional Framework in Regulating Corporate Social Responsibility", *Montenegrin Journal of Economics* 9(2), 39-46
- [6] *Green Paper - Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility* (2001), Commission of the European Communities, Brussels.
- [7] North, D. (1981), *Structure and Change in Economic History*, New York.